

GÖMÖRI GYÖRGY

Glosszák Balassi életrajzához

1.

Balassi Bálint minden elemzője és életrajzának tanulmányozója egyetért abban, hogy két korábbi lengyelországi tartózkodása után a „Katonaének” költője gyakran visszavágyott Lengyelországba, ahol többnyire jó élményeket szerzett. Ez világlik ki már 1577-ben nagybátyjának, Balassi Andrásnak írt leveleiből. Egyikben azzal dicsekszik, milyen magas körökben mozgott Krakkóban: „csudálnám, hogy ifjú ember olyan mansuetus fejedelmét, jó urát elhagyja és attól az társaságtól, ki énnem ott az udvarnál volt mind királ mind királné aszszony udvara népe között, megváljon...”¹ Nem akar felhagyni lengyel kapcsolataival, s amikor egy pörös ügy felmerül, ugyancsak Balassi Andrásnak erről így referál: „*Királnak is írok* penig (kiemelés tőlem), hogy protectionált adjon, az szánoki ispánra-é vagy starosztára, hogy igazságunkban oltalmazzon.”² Egy évvel később hűségesküt kell letennie a Habsburg-uralkodónak, aki szemelláthatólag nem bízik a korábban egyszer már kegyvesztett Balassi János lengyel földön már kétszer is megfordult fiában.³ Pár évig mintha a „lengyel szál” gyengülne, hogy azután 1583-ban újra megerősödve előjőjön, a zólyomi bíró Ernő főhercegnek írt beadványában, amely arról panaszkodik, hogy ez „a vad ifjú” azt jelentette ki egy díszebéd alkalmával, Bálint úr „nem sokra becsüli apai birtokait, mert sokkal nagyobbakat és kiválóbbakat kaphatna másutt... sokkal nagyobb tekintélye és méltósága lenne, ha máshová vándorolna”.⁴ Nem kell sokáig találgatni, mit jelent a „másutt”, a szövegkörnyezetből világos, hogy itt Balassi legszívesebben Báthory István királyságába szeretne visszamenni.

De erről a visszavágyásról már ugyanabban az évben, 1583 májusában még a bécsi haditanács jegyzőkönyvében is fennmarad egy mondat: „Valentinus Balassa begert Toggay. Item umb ein Pension will sonst in Polen”⁵, vagyis Balassi rendes fizetést vagy tokaji kapitányságot kér, fenyegetőzik, ha nem kap ilyet szülőföldjén, elmegy Lengyelországba, Báthory István király szolgálatába. Ez a többszöri fenyegetőzés érzésem szerint összefügg Balassi mostoha-unokahúgának előnyös házasságával – mint azt nemrégén megírtam Célia-esszémben,⁶ Janusz Ostrogski litván-lengyel herceg ekkor vette – busás hozománnyal – feleségül Balassi András gyámlányát, a tizenhat éves Serédy Zsuzsánát.

¹ Balassi Bálint összes versei, *Szép magyar comoediája és levelezése*. Magyar Helikon, Budapest, harmadik, javított kiadás, 1974, 262–263.

² Uo. 266.

³ Először 1570-ben, amikor apjával együtt lengyel földre menekült. Krakkóban jelent meg első, németből fordított könyve a *Beteg lelkeknek való füves kertecske* (1572), másodszor Báthory Istvánnal 1576-ban, annak lengyel királyné választásakor járt az országban.

⁴ Balassi Bálint összes versei, i.m. 328.

⁵ Eckhardt Sándor: *Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, 48.

⁶ Gömöri György: *Balassi Krakkóban – kísérlet a Célia-rejtély megoldására*. In *Kortárs*, 2019/10, 71–75.

Nem tudjuk, hol volt az esküvő, talán éppen Makowica várában, ami fő része volt Zsuzsánna hozományának, mindenesetre Balassi Bálint minden valószínűség szerint jelen volt a lakodalmon 1582 decemberében, ahol egyébként még Mérey Annának, a menyasszony anyjának is ott kellett lennie.⁷ Megismerkedett tehát Balassi (ha már korábban nem ismerte) a vele egykorú Janusz herceggel, akivel bizonyára több nyelven szót értett, és mivel az Ostrogskiak Báthory István hívei voltak, nem lehetetlen, hogy Zsuzsánnának akkor még fiatal, de máris elég befolyásos férje pedzette meg azt a lehetőséget, hogy Balassi újra lengyel földön próbáljon szerencsét. Kár, hogy nem így történt, mert az „elbujdosás” helyett Balassi hamarosan letámadta inokahúgát, Dobó Krisztinát, és elfoglalta Patak várát – ez *pótcselekvés* lehetett Bálint úr részéről, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy mielőtt hozzámert volna Ostrogskihoz, Serédy Zsuzsánna állítólag éppen Dobó Jakab jegyese volt!⁸ Más kérdés, hogy ez a várfoglalás elég rosszul sikerült, és Balassi huszáros gyorsasággal végbevitt házassága is csak hamar felbomlott. Ami az egészből megmaradt, az nosztalgia volt a lengyel lehetőség és az elvesztett, alighanem csinos és művelt Zsuzsánna iránt. Aki írt és olvasott magyarul, s meglehet, hősnője, pontosabban „célszemélye” volt már a „Susannam” akrosztikonú 1582 körüli Balassi-féle „Tizenkettődik” számú, Marullus-átköltésnek.⁹

2.

2014-ben Kolozsvárt megjelent könyvemnek *A rejtőzködő Balassi* címet adtam, mert ha nem maradtak volna fenn periratok és néhány Balassi-levél, nagyon keveset tudnánk az első jelentős magyar költő életéről. Példának okáért, miből élt Balassi Bálint Krakkóban 1589 szeptemberétől 1590 májusáig? Szerintem főként kölcsönökből és más segítségből; úgy hiszem, én azonosítottam először a „pod Baranami” házat Krakkó főterén, ahol a tulajdonos, Wesselényiné Szárkándi Anna jóvoltából (aki *nem* azonos Céliával) a költő talán ingyen lakhatott.¹⁰ Bár lehet, hogy a krakkói sztarosztából éppen ebben az évben lublini vajdává választott Mikołaj Zebrzydowski is támogatta kisebb kölcsönrel,¹¹ mégis, úgy gondolom, Balassi főleg abból az előlegből élt, amit Wesselényi Ferenctől, Báthory István király főkamarsától és Dembno gazdag urától az előkészületben levő török háború költségeire kapott. Nagyobb öszszegről lehetett szó, amit 1590 május elején, amikor Wesselényi a varsói szejmtől visszatért Dembnóba, Balassi részben vissza tudott fizetni, és persze zsoldot is tudott belőle adni időközben a határszéleken toborzott magyar katonáinak, akiknek számát (ezer lovasról szól-

⁷ Lehetséges, hogy az esküvő időpontjában Mérey Anna már betegeskedett: 1583 június elsején hunyt el. Ld. *Balassi Bálint összes művei II.*, szerk. Eckhardt Sándor, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 149.

⁸ Illéssy János: *Balassa Bálint és a zólyomiak*. In *Századok*, 1900, 801.

⁹ Serédy Zsuzsánnának fennmaradt egy magyar nyelvű levele Deák Farkas *Magyar hölgyek levelei* című gyűjteményében (Budapest, 1879). A „Susannam” akrosztikonú vers (Tizenkettődik, Decima secunda Ejus generis”) biztosan 1582 táján vagy utána íródott: *Balassi Bálint összes versei*, i. m., 54–55.

¹⁰ Ld. Gömöri György: *Adalékok Balassi Bálint utolsó lengyel útjához és kapcsolataihoz*. In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1976, 5–6, 684–694. Kovács István hajdani magyar főkonzulnak köszönhetően ma ezen a házon Balassi Bálintra emlékező tábla áll.

¹¹ A Zamoyski-párti Mikołaj Zebrzydowski mint „lublini nádor” neve szerepel Balassi lengyel meghívói között: *Balassi Bálint összes versei...*, 408.

ván) meglehet, a nagyobb hatás kedvéért túlbecsülte.¹² Ez a toborzás még hónapokig tartott, fel is bőszítette a Habsburg-uralkodót, illetve Ernő főherceget – utóbbi ugyanez év májusa folyamán kétszer is ráparancsolt végvári magyar főtisztekre, ne hagyják katonáikat lengyel zsoldba csábítani.¹³ Pár hónappal korábban Balassi Bálint Krakkból sértő hangú levelet küldött Ernő főhercegnek – tehette, mert tudta, egyrészt, hogy az elvesztett byczynai csatát követően a Habsburgoknak „nincsen pénzek” a lengyelekkel való hosszas háborúskodásra,¹⁴ másrészt mert az 1589 márciusi bytomi–będzini egyezmény után hiába tartotta fenn továbbra is igényét Miksa (Maximilian), majd később Ernő főherceg a lengyel trónra, III. Zsigmond helyzete annyira megerősödött, hogy nem kellett (mint korábban Báthory Istvánnak sem) újabb Habsburg-fenyegetéstől tartania.

Bár korabeli szlovákudása és fiatalkori ottléte alapján elég jól beszélhetett Balassi lengyelül, Krakkból egész biztosan más magyarok társaságát is kereste: a Báthory oldalára állt Bekes Gáspár két fiával, Lászlóval és Gáborral is jóban volt, kettejük közül Gábor Pułtusk után 1589-től a krakkói egyetemen tanult,¹⁵ az ugyancsak jezsuiták nevelte László pedig barátkozott a litvániai Radziwiłłekkel és hasznos társadalmi kapcsolat lehetett Balassi számára. Természetesen Báthory András, Warmia püspöke is pártfogolta a magyar katona-költőt, de az ő segítsége inkább 1590 vége felé értékelődött fel, amikor kiderült, hogy mégsem lesz török háború, és valahol el kellett töltenie a téli hónapokat Balassinak; ekkor ment el telelni a jezsuitákhoz Braunsbergbe (a mai Braniewóba). Ahonnan később alighanem megint Krakkból távozott, és 1591 első felében vagy a lengyel koronázóvárosban, vagy (bár erre nincs bizonyíték) a Krakko melletti Miechówban lakott egy ideig, amit ugyan pár évvel korábban Miksa főherceg csapatai kifosztottak, de talán már elég jó állapotban volt ahhoz, hogy megint csak Báthory András (miechowi prépost) segítségével adhasson Balassinak szállást.

Még egy magyar kapcsolatot feltételezhetünk a lengyelországi hónapok alatt: Balassi Bálint még 1576-77-ből ismerhette Berzeviczy Mártont, aki miután magyar kancellári minőségben évekig szolgálta Báthory Istvánt, megnősült, és a lengyel koronához tartozó Elbinghez közeli területen, Osiekben telepedett le. Mint sztargardi sztároszta, az 1583-tól bárói címet szerzett Berzeviczy nem szűkölködött anyagiakban, lengyel özvegye később két fiát 3-4 éven át külföldön taníttatta,¹⁶ és ha Balassi meglátogatta, majdnem biztos, hogy kiségtette a szinte mindig pénzsűkében levő költőt némi „viaticum”-mal. Mindez csak feltételezés, de azt biztosan tudjuk, hogy Berzeviczy Márton barátkozott Báthory András warmiai püspökkel, Balassi támogatójával, tehát volt, aki külön beajánlja a szép istenes versek szerzőjét a művelt, több nyelven beszélő volt diplomata Berzeviczynek.

¹² Ld. Gömöri György: *1590-es lengyel feljegyzés Balassi Bálintról és katonáiról*. In *Irodalomtörténeti Közlemények* 1996, 1–2, 112–113 és Gömöri György: *A rejtőzködő Balassi*, Korunk, Komp-Press, Kolozsvár, 2014, 104 és 124.

¹³ „1590. május 21-én Ernő főherceg... megismétli a parancsot, Nyáry Pált és Dóczy Imrét külön megfenyegetve”, Kószeghy Péter: *Balassi Bálint (1554–1594)*, Kalligram, Pozsony, 2000, 238.

¹⁴ *Balassi Bálint összes versei*, 394. Ezt megerősíti Horn Ildikó: *Báthory András* (Post scriptum – Életrajzi monográfiák 3.), Új Mandátum, Budapest, 2002, 116.

¹⁵ „Natione Hungarus civitate Polonus”, No. 241, Ld. Szögi László: *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon, 1526–1788*, ELTE Levéltára, Budapest, 2003, 68.

¹⁶ Berzeviczy János és Kristóf előbb Mainzban, aztán Orleans-ban, végül Páduában tanultak 1603–1606 között: Henryk Barycz: *Archivum nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*, PAN, Ossolineum, Warszawa etc., 1971, 425.

3.

Azt hittem, Szentmártoni Szabó Géza az évek során rájött, hogy elmélete Balassi Bálint állítólagos compostelai zarándoklatáról agyaglabakon áll, de mivel hagyta, hogy korábbi tanulmánya egy újabb (Turán rendezett emlékkonferenciás) kötetben¹⁷ változatlan formában megjelenjen, nekem is kell néhány szót szólnom az „Océanum” ügyről. Géza barátom, egyébként kitűnő filológus, kiakadt Balassi szóhasználatán, jöllehet ebben a korban nem mindenki ír még Balti-tengerről, de ő úgy gondolta, hogy a gyakran fiktív formákat használó Balassi ez egyszer „igazat” mond, szó szerint kell érteni, valóban járt az Atlanti-óceánon, s ha már egyszer ott járt, miért ne zarándokolhatott volna el Hispániába? Én régi vitánk során csak egy lengyel költőre, Andrzej Zbylitowskira tudtam hivatkozni, aki a Baltikumot egyik versében „Óceának” nevezte, de azóta találtam még egy korabeli latin verset, amit (ha valamit a korabeli irodalomból) Balassi Bálint biztosan olvashatott, lévén a vers szerzője Joachim Bielski, aki gyászversben énekelt meg 1577-ben Balassi János halálát.

Ez a vers egy Marcin Leśniowolskit (Lesnovolciust) dicsőítő óda, amit Bielski abból az alkalomból írt, hogy ez a korban nagyra becsült, több nyelven beszélő lengyel diplomata „hazahozta” Lengyelországba a vonakodó svéd királyfit, aki aztán III. Zsigmond néven lett lengyel uralkodó. (Más kérdés, hogy a valóban hazafias Leśniowolski viszonya hamarosan megromlott a lengyel és a svéd trón között manőverező Zsigmonddal, különösen akkor, amikor az új király Habsburg hercegnőt vett 1592-ben feleségül). De lássuk, hogyan ír Joachim Bielski 1588-ban a svéd királyfit a Balti-tengeren áthozó Leśniowolskiról:

„Iret quum liquidis *Oceani* viis
Navi valivole Lesniovolsciis
Solatur dubium Carpathium senex
Et sic alloquitur mari...”¹⁸

Azt hiszem, ez az idézet véglegesen eldönti a vitát. Lehet, hogy Bielski verse megragadt Balassi fejében, és ez ragadtatta arra a költőt a túlzásra, amit az „Océanum partján” kitétel jelent. De hogy Braunsbergen és esetleg Danckán (a többségében németek lakta Danzigon, a mai Gdańskon) kívül más tengerparton nem járt, az a jelenlegi tények tükrében majdnem bizonyosra vehető.

4.

Foglalkoznom kell még a Balassi-kódex két „ismeretlen szerzőjű” versével, amikről már sok évvel ezelőtt írtam, de akkori érveim nem tudták meggyőzni a korral foglalkozó irodalomtörténészeket. Ezek a kézírásos, valószínűleg több szövegből másolt kódex Varjas-féle hasonmás kiadás 138–141. lapjain találhatóak,¹⁹ és számomra nehezen érthető okokból csendi Báthory

¹⁷ Heltai Bálint és Sipos Lajos (szerk.): *„Az te nagy nevedben én is most, Istenem, kötöttem fel szabályát”, Végvári élet a hódoltság peremén*, Magyar Napló, FOKUSZ Egyesület, Budapest, 2018, Szentmártoni Szabó Géza tanulmányát lásd a 133–149. oldalakon.

¹⁸ *Ioachimi Bilscii Carmina Latina*, edidit Thaddaeus Bieńkowski, Varsoviae, 1962, 123.

¹⁹ *Balassi Bálint összes versei*, 132–133.

István szerzeményének tulajdonította őket Eckhardt Sándor és utána Kőszeghy Péter is. Lásuk, milyen érvek szólnak ecsedi Báthory István szerzősége mellett és ellen:

Az egyetlen nyomós érv az lenne, hogy a „Legyen jó idő...” nótajelzést csak Rimay János használta, Balassi Bálintnál ez nem fordul elő, jóllehet több ízben használja a „Boldog az ki akarsz lenni életedben...” 12 szótagos versformáját, így a „De mit gyötresz engem...” és a „Pusztában zsidókat vezérlő jó Isten...” kezdetű kései verseiben.²⁰ Voltaképpen ez az egyetlen érv, ami az ellen szólna, hogy Balassi lenne a vers szerzője. Szerintem (és több korábbi Balassi-kutató szerint) viszont előfordulhat, hogy a kódex évtizedekkel későbbi másolói is beírhattak egy későbbben népszerű, „rimays” nótajelzést egy olyan vershez, aminek eredeti nótajelzése elveszett.

De a Balassi-kódex mindkét „ismeretlen szerzőjű” istenes verse túl jól rímel és túl „profí” szerzemény ahhoz, hogy egy olyan vallásos meditációkat szerző személy írta volna, akinek mindössze két gyöngye versezete maradt fenn az 1600-as évek elejéről,²¹ de ezen a szerintem nyomós formai érven túl hadd soroljak még tartalmi érveket. Meditációiban ecsedi Báthory számos ótestamentumi tekintélyre hivatkozik, sokakat idéz, de ezek között csak csekély szerep jut annak a Dávid királynak, akit Balassi Bálint mintegy a saját „védőszentjének” és bibliai példájának tekintett, egy helyütt ezt írván: „Ellened való sok vétkem / Mint Dávidé olyan nekem”.²² Az ecsedi főúr furcsa szókapcsolásai közé tartozik a „Jehova Jesus Christus” is, ami ilyen formában sem Balassinál, sem Rimaynál nem fordul elő. Továbbá a két vers közül az elsőnek „BÁTHORI” akrosztikonja bármelyik Báthoryra vonatkozhat azok közül, akik rágalmazás miatt akár lengyel földön, akár Erdélyben konfliktusba keveredtek a királlyal vagy a fejedelemmel, s mint azt a történészekről tudjuk, ilyenek szép számmal voltak.²³ Írhatta tehát a verset 1591 májusát követően akár Báthory Andrásnak, akár ifjabb somlyói Báthory Istvánnak vagy akár Báthory Boldizsár fogarasi főkapitánynak Balassi Bálint. Aki nagyon tudatos szerző lévén, szerintem a vers első két sorának fejébe rejtette vagy a saját, vagy éppen jó ismerősének, Báthory Boldizsárnak a monogramját:

„Boldog az ki akarsz lenni életedben,
Bízzék lelked egyedül csak az Istenben”²⁴

Ami a másik „ismeretlen szerzőjű” verset illeti, abban nem kell feltétlenül Balassit gyanítanunk, de egy nagyon személyes Dávid-utalás (az Achitophel-sor) miatt olyan szerzőt kell elképzelnünk, aki az Ótestamentumból jól ismerte Dávid király történetét. Hadd idézzem a tíz versszakos költemény harmadik és negyedik versszakát modern átírásban:

²⁰ *Ecsedi Báthory István Meditációi*, Az MTA Irodalomtudományi Könyvtárának kiadása, Budapest-Szeged, 1984, 78–82.

²¹ *Balassi Bálint összes versei*, i. m. 154.

²² A Báthory András-ellenes lengyel röpiratról és a Báthory Boldizsárral kapcsolatos rágalmakról is beszámol Horn Ildikó: *Báthory András*, i. m. 153–54 és 165.

²³ *Balassa-kódex*, szerk. Varjas Béla, A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest, 1944, 132. A versben említett „Achitophel” vagy magyarosan Akhítófel a Dávid ellen lázadó Absolon ravasz tanácsadója volt, *A Szent Biblia, Sámuel II. könyve*, 16–17.

²⁴ *Balassa-kódex*, 133.

„Felfuvalkodtanak, rakvák csalárdsággal,
 én ellenem való álnok praktikákkal,
 nyelvek penig tele rágalmazó szókkal,
 kiből lövöldöznek engem éjjel-nappal.

Baziliszkus szemű álnok ellenségim,
 miért dühösködtök én Titkos Hóhérim,
 Achitophel lelkű maga ajánlóim,
 kik által álljátok mindenben utaim.”²⁵

Itt hadd hivatkozzam a Rimay Jánosnak írt levélre, amelyben Balassi azokról az ellenségeiről ír barátjának Braunsbergből, akik „akármi írásimot is... sok igéknek változtatásával (obruálván sensusit is) vesztegetik... és az mellett ellen való rágalmazásokkal, nyelveknek hegyeit is fenik”,²⁶ ami szinte „rímel” a fentebb idézett vers pár sorára. Ami pedig a negyedik versszakot illeti, azt nem kisebb esztéta-irodalomtörténész vélte Balassi Bálint sorainak, mint Szerb Antal, idézve azt (kicsit más helyesírással) nagysikerű, ma is jól használható *Magyar irodalomtörténetében*.²⁷

5.

Jó pár évvel ezelőtt egy nápolyi (Petrarca–Balassi) konferencián előadást tartottam Jan Kochanowski és Balassi Bálint Buchanan-zsoltárfordításairól. Ez nem keltett különösebb figyelmet, és időközben rájöttem, hogy a távolság az első nagy lengyel és az első nagy magyar költő között még szélesebb, mint gondoltam. Érdekes viszont Balassinak az LI. zsoltárfordítását összehasonlítani Rimay Jánosnak hasonló fordításával.²⁸ A két fordítás vagy parafrázis között jelentős formai és részben tartalmi különbségek vannak: Balassi a szokásos „Balassistrófában” fordít, 12 versszakban és 72 sorban, míg Rimay szövege 22 négysoros versszakból áll és 88 sorra rüg. Béza hexameteres és főleg Buchanan latin verse formailag eltér mindkettőtől, mert az utóbbinak a versszakasza három hosszabb és egy rövidebb sorból áll, például az „izsópos” (aszklepiádeszi) versszak így hangzik: „Ergo me hyssopi, fator alme, lustra / frondis adpersu: maculaeque cedent, / Membra candorem tibi lota vincent / Pura nivalem.”²⁹ Érdemes viszont felhívni a figyelmet a Béza–Buchanan-parafrázisokból Balassi Bálint és Rimay János által készített magyar változat szóhasználatának különbségére.

Mindkét vers bűnbánó tónusú, érzékletes szavakkal adja vissza „vétkeink terhének” súlyát. Rimay a „bűn szennyéről” ír a második versszakban, majd a negyedikben „vétkem enyvről”, ami bőrre ragadt, illetve a „rút méregről”, ami „belől bélemre... fakadt”. Magyarán

²⁵ Balassi Bálint összes művei, 414.

²⁶ Uo.

²⁷ Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*, Magvető, Budapest, 1959, 145.

²⁸ Az újabb Balassi-kiadásokban ez *Psalmus L.* alatt áll, a Vulgata besorolása szerint: *Balassi Bálint összes művei*, 159–161; Rimaynál pedig mint *Psalmi LI. Periphrastica explanatio... Rimay János írásai*, szerk. Ács Pál, Balassi, Budapest, 1992, 75–79. Ugyanitt jegyzet a Balassi-parafrázis eltérő számozásáról: 295.

²⁹ *Geor: Buchanani Scoti Poemata quae extant, Editio Postremo*, Amstelodami, Apud Danieleum Elsevirium 1676, 74–75.

mondva a bűnt a kellemetlen viselkedést okozó rühhel azonosítja, ez tér vissza a parafrázis hetedik-nyolcadik versszakában, ahol Istent arra kéri, vonja le róla „a rút koszt”, illetve irgalmával szívja ki „lelkemnek... gennyedt rühét”.³⁰ Mindez naturalisztikusabbá, de mesterkéltébbé is teszi a Buchanan által latinositott zsoldárt. (A fent idézett „izsópos” versszak csak ezek után következik). Balassi Bálint azonban a *Psalmus L.* már nyitó szakaszában lelkének „nagy sebéről” beszél, és a második versszakban drámai módon fokozza a hatást:

„Mosd el rólam immár, kit lelkem alig vár,
 mosd el bűnöm rútságát,
 S együtt a rút hírrel, mint rút bűzt enyészd el
 förtelmem büdös szagát,
 Esmérem vétkemet, kiért Nap engemet
 rettent, mutatván magát.”³¹

Theodore Béza „Ad deus immensem clementem...” kezdetű parafrázisában a negyedik és az ötödik sor szól arról, hogy a bűn „szennyet” jelent, s hogy a költő tisztulásért könyörög Úristennek.³² Azt hiszem viszont, a gennyedő seb *szagának* felidézése egyrészt különösen szagérzékeny költőre mutat, másrészt pedig újdonság a kor magyar költészetében. És mivel ugyanennek a versfordításnak a tizenegyedik, utolsó előtti versszakában Balassi megint visszautal a sebre: „Imé kioldoztam s te elődben hoztam / *fene ötte* sebemet... Bűneim kínjával, *testem* fájdalommal, / ne gyötörd életemet” (kiemelés tőlem)³³ – azt kell gondolnunk, itt valószínűségi élményről értesít a költő. (Rimaynál szó sincs testi fájdalomról.) Mivel ezt a verset, meglehet, nem sebesülése után 1594 májusában Esztergomban,³⁴ de talán 1591 első felében fordította Balassi, lehetséges, hogy a korábbi krakkói mulatozások és citeráslányokkal való szeretkezések bosszúlták meg magukat, s hagytak hátra olyan betegséget, ami nehezen, évekig gyógyult? Egy biztos: hazatérése után mintha megszéldülne Bálint úr; bár a szerelem „égeti” Fulvia iránt, alkalmi kalandok nem érdeklik, s jóllehet részt vesz a török elleni háborúban, tudja, hogy „a jó királynak nem kellek”,³⁵ már sohasem fog szülőföldjén katonai karriert csinálni. Dávidos zászlóval megy hát Esztergom alá meghalni.

³⁰ Rimay, i. m. 76.

³¹ Balassi Bálint összes versei, i. m. 159.

³² „Elue, me sceleris pollutum crimine tanti, / Elue, peccatique iube evanescere sordes”. A Béza-zsoldárparafrázist idézi Tóth Tünde, *Balassi énekeinek idegennyelvű forrásai*, magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bboom/krit/forras.htm (online forrás)

³³ Balassi Bálint összes versei, i. m. 160.

³⁴ Ha mégis 1594-ben írta volna, nála kellett, hogy legyen az 1581-es kiadású közös Béza–Buchanan-kötet. Ilyenről Dobokay nem tud, ami azért érthető, mert mindkét, Dávid zsoldárait latinra fordító költő protestáns, ugyanakkor a könyvnek a protestáns Balassi-recepcióban sincs nyoma.

³⁵ Balassi Bálint összes versei, i. m. 434.